

Журавель Тетяна Василівна

Труш Анастасія Ігорівна

(Київ, Україна)

ПЕДАГОГІКА

(Соціальна педагогіка)

**СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОФІЛАКТИКА ДЕЛІНКВЕНТНОЇ
ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ, ЯКІ ПЕРЕБУВАЮТЬ НА ОБЛІКУ
В КРИМІНАЛЬНІЙ МІЛІЦІЇ У СПРАВАХ ДІТЕЙ**

У продовж останніх років кількість підліткових правопорушень в Україні зменшується. Це дійсно позитивна динаміка, проте на обліку в кримінальній міліції у справах дітей (далі по тексту – КМСД) й досі перебуває значна кількість підлітків, які вчиняють правопорушення (станом на 1.12.2014 року за даними Міністерства внутрішніх справ України на обліку в КМСД перебуває 5 768 неповнолітніх).

Підлітковий вік – це один з найважливіших етапів життя людини. У ньому закладені основи всього подальшого становлення особистості. Цей вік більше, ніж інші періоди життя, залежить від реальностей довкілля – зовнішніх факторів, що чинять вплив на підлітка. Окрім того, підлітки переживають багато нових відчуттів, які іноді провокують їх на негативні вчинки та проступки. Водночас, вчасна та організована профілактична робота, спрямована на усунення таких факторів та підсилення ресурсів дитини, може запобігти поведінковим відхиленням.

Метою статті є здійснення аналізу теоретичних засад та практичного досвіду соціально-педагогічної профілактики делінквентної поведінки підлітків, які перебувають на обліку в кримінальній міліції у справах дітей, на основі чого – розроблення відповідних рекомендацій.

У широкому значенні делінквентна поведінка – це правопорушення некримінального характеру, порушення офіційно визначених правил поведінки та дисциплінарних вимог [6, с. 121]. Поступово делінквентна поведінка може трансформуватися в злочинну. Кримінальна (злочинна) поведінка особистості

виявляється у вчинках, що суперечать нормам права і, водночас, нормам кримінального законодавства [4, с. 324].

Формування передумов протиправної поведінки підлітків пов'язане зі складними життєвими обставинами їхніх сімей, порушенням педагогічної позиції батьків та неадекватним стилем сімейного виховання, нехтуванням батьками проблем і потреб дитини та сімейним насильством. У навчальних закладах такими передумовами є надмірно жорсткі вимоги до успішності навчання, застосування щодо учнів надмірних дисциплінарних санкцій, незалучення учнів до соціально-корисної діяльності, практика стигматизації й дискримінації тих, хто відстає в навчанні та поведінці. У результаті делінквентна поведінка може призвести до потрапляння на внутрішні обліки у навчальних закладах та на профілактичний облік до КМСД, що працює з підлітками, схильними до правопорушень.

Поставленню на профілактичний облік у КМСД підлягає дитина: засуджена судом до покарання, не пов'язаного з позбавленням волі; яка за рішенням суду звільнена від кримінальної відповідальності із застосуванням примусових заходів виховного характеру; яка за рішенням суду звільнена від кримінальної відповідальності та покарання на підставі Закону України «Про амністію»; яку повідомлено про підозру в учиненні кримінального правопорушення; звільнена зі спеціальної виховної установи Державної пенітенціарної служби України; якій винесено офіційне попередження про неприпустимість учинення насильства в сім'ї; яка вчинила адміністративне або кримінальне правопорушення і якій закладом охорони здоров'я встановлено діагноз «наркоманія», «токсикоманія», «алкоголізм»; яка два і більше разів учинила адміністративне правопорушення [3].

Соціально-психологічний портрет підлітка з делінквентною поведінкою формується під впливом факторів зовнішнього середовища та індивідуальних особливостей особистості підлітка. Зокрема, можна виділити такі характеристики: 1. Специфічні психологічні особливості, пов'язані з підлітковим віком: а) акцентуації характеру підлітків (переважно – гіпертимний, епілептоїдний, істероїдний, нестійкий); б) підліткові психологічні

реакції, насамперед, реакція емансипації від виховного впливу дорослих, реакція групування з однолітками; *в) амбівалентність почуттів; г) брак функції прогнозу; д) нестійка, занижена самооцінка.* 2. *Недостатній рівень сформованості мотиваційної та емоційно-вольової сфери*, зокрема розгальмованість, підвищена збудливість, послабленість механізмів самоконтролю, страх, інші негативні переживання, неадекватність емоційних реакцій. 3. *Високий рівень соціальної та педагогічної занедбаності*, а як наслідок – соціальна дезадаптація: відсутність багатьох важливих життєвих навичок, зокрема прийняття рішень, протистояння тиску, відповідальної поведінки, недостатня сформованість комунікативних навичок тощо. 4. *Психічні порушення*. Так, Н. Ю. Максимова зазначає, що серед неповнолітніх правопорушників є значна кількість осіб з відхиленнями у психічному розвитку (від 57% до 76% неповнолітніх, яких вже було засуджено за злочини, мали психічні аномалії). 5. *Алкоголізація та наркотизація*, що впливає на вибір ризикованих моделей поведінки та на успішність процесів ресоціалізації [2].

Все вище зазначене зумовлює доцільність проведення цілеспрямованої та організованої профілактичної роботи, фактори делінквентної поведінки та особливості підлітків, яким вона притаманна, впливають на завдання, зміст на форми профілактики.

Під *профілактикою делінквентної поведінки серед підлітків* слід розуміти діяльність органів і служб у справах дітей, спеціальних установ для дітей, спрямовану на виявлення та усунення причин і умов, що сприяють вчиненню дітьми правопорушень, а також позитивний вплив на поведінку окремих дітей на території України, в її окремому регіоні, сім'ї, підприємстві, установі чи організації незалежно від форм власності, за місцем проживання [3].

Соціально-педагогічна профілактика делінквентної поведінки підлітків – це система заходів соціального виховання, спрямована на створення сприятливих соціально-педагогічних умов нейтралізації негативних впливів на підлітків та попередження таких впливів з метою запобігання антисуспільних та антигромадських проявів у їх поведінці підлітків, що можуть класифікуватися як «проступок» або «правопорушення» [5].

З огляду на особливості делінквентної поведінки можна виділити комплекс наступних *провідних завдань* соціально-педагогічної профілактики делінквентної поведінки підлітків, які перебувають на обліку в КМСД:

- 1) формування/відновлення позитивної системи цінностей, переконань, установок;
- 2) розвиток знань, умінь та навичок для проживання в громаді, зокрема: навичок ефективного спілкування самообслуговування, підтримки стану власного здоров'я; знання власних прав і обов'язків та вміння їх застосовувати;
- 3) формування/відновлення якостей, необхідних для нормальної життєдіяльності в суспільстві та засвоєння відповідних соціальних ролей;
- 4) збільшення ступеня самостійності підлітків, їх здатності контролювати своє життя та ефективно вирішувати життєві проблеми соціально прийнятним шляхом;
- 5) формування поваги до закону, моральних норм і цінностей суспільства;
- 6) формування здорового способу життя та ненасильницької поведінки.

Відповідно, зміст профілактики делінквентної поведінки дітей і молоді можна окреслити так: правова освіта, розповсюдження інформації щодо правових можливостей подолання проблем; надання консультативної допомоги у вирішенні проблем; надання кризової соціально-психологічної допомоги; соціально-педагогічна допомога сім'ям таких підлітків та робота з батьками; сприяння зайнятості підлітків, особливо тих, чиї сім'ї перебувають у складних життєвих; створення умов для змістовного проведення дозвілля (творчі гуртки та студії, спортивні секції, дозвільні заклади, конкурси, вуличні ігрові майданчики); соціально-психологічні тренінги (тренінг дає змогу краще пізнати себе, підвищити впевненість у собі, розвинути комунікативні якості, вміння вирішувати складні ситуації, формувати навички відповідальної поведінки); навчання на рівних (підготовка волонтерів з підлітків та молоді, які поширюватимуть профілактичну інформацію в середовищі однолітків, зокрема під час неформального спілкування). Цей метод дає можливість подолати упередження ставлення молоді аудиторії до профілактичної інформації [1].

Отже, основний зміст профілактики полягає у формуванні та розвитку позитивних якостей підлітка та збільшення ступеня самостійності, а її ефективність залежить від того, як виконуються поставлені завдання.

З метою визначення особливостей та специфіки проведення профілактичної роботи з підлітками, які перебувають на обліку в КМСД, нами було проведено опитування у формі інтерв'ю з спеціалістами, які працюють у цій сфері. У інтерв'ю взяло участь 6 фахівців – експертів у галузі роботи з такою категорією підлітків. Серед опитаних були соціальні працівники НДО (ВГЦ «Волонтер»), працівник управління кримінальної міліції у справах дітей МВС України, головний спеціаліст відділу профілактичної роботи Служби у справах дітей КМДА, провідний спеціаліст відділу соціального супроводу та консультування дітей та молоді кризових категорій Київського міського ЦСССДМ.

За результатами проведеного опитування можна виділити наступні рекомендації щодо організації профілактичної роботи з підлітками, які перебувають на обліку в КМСД:

1. Метою соціально-педагогічної профілактики делінквентної поведінки підлітків є сприяти всебічному та гармонійному розвитку підлітків та сформувати відповідальне ставлення щодо власного здоров'я та життя.

2. Соціально-педагогічна профілактика делінквентної поведінки має здійснюватися у тісній співпраці соціальними працівниками, психологами, держслужбовцями державних організацій (зокрема ЦСССДМ та ССД), співробітниками органів внутрішніх справ, фахівцями, які працюють з підлітками-підобліковцями у громадських організаціях, освітянами (психологами, соціальними педагогами, класними керівниками у ЗНЗ, майстрами у ПТНЗ, кураторами у ВНЗ).

3. Під час складання та проведення програми соціально-педагогічної профілактики важливо враховувати наступне: індивідуальні особливості кожного підлітка (вік, стать, рівень розвитку, умови проживання, причини, які впливають на розвиток делінквентної поведінки тощо); рівень взаємодії з батьками; наявність у підлітка ризикованої щодо здоров'я поведінки (зокрема, вживання наркотиків), та приналежність до субкультури.

4. Методи та форми соціально-педагогічної профілактики делінквентної поведінки: активні та інтерактивні методи (відео-лекторії, тренінги, рухливі та настільні розвиваючі ігри); індивідуальні мотиваційні бесіди; метод «рівний – рівному»; різноманітні спортивні змагання, конкурси; різні види терапії (казкотерапія, футболотерапія тощо).

5. Специфіка проведення профілактичних занять за програмою: заняття потрібно проводити 1-2 рази на тиждень, тривалістю до 2х годин, впродовж 5-6 місяців; перед тим, як розпочати програму, слід встановити контакт з підлітком шляхом проведення первинної мотиваційної зустрічі, що дозволить зняти певний рівень тривожності та сприятиме більше ефективному проведенню вступного заняття за програмою; важливо дотримуватися запропонованої програми, однак необхідно включати у неї й інші актуальні для конкретної групи підлітків теми, встановлені шляхом їх опитування (яке можна провести під час первинної мотиваційної зустрічі); схвалювати позитивні прояви поведінки, заохочувати до соціально-активної поведінки; у ході всіх занять за програмою окрему увагу приділяти технікам уникнення ризикованих ситуацій та правилам безпеки; для проведення окремих профілактичних занять можна залучати деяких підлітків до співпраці у якості ко-тренерів або асистентів.

6. До тематичних блоків можна включити такі: Здоровий спосіб життя як усвідомлений вибір; Здоров'я людини та адиктивна поведінка / наркоманія; Нікотинова та алкогольна залежність; Стосунки між статями: дружба та кохання; Ефективна комунікація та вирішення конфліктів; Життя без проявів ворожості та агресії; Попередження правопорушень; Професійне самовизначення: я та моє майбутнє; Побудова життєвої перспективи.

7. Проблеми при здійсненні соціально-педагогічної профілактики делінквентної поведінки, що потребують першочергового вирішення: відсутність якісних профілактичних програм, апробованих та затверджених на державному рівні; первинна невмотивованість підлітків до співпраці (часто підлітки вважають, що профілактика – це покарання); відстороненість та /або байдуже ставлення з боку батьків та небажання співпрацювати.

Отже, вважаємо, що розроблені рекомендації щодо здійснення профілактичної роботи, сформовані на основі проведеного нами дослідження, можуть використовуватись фахівцями, які працюють з підлітками, які перебувають на обліку в УМСД, у напрямі попередження делінквентної поведінки. Надалі дані рекомендації можуть бути розширені та деталізовані.

Література:

1. Дети социального риска и их воспитание : учеб.-метод. пособ. / Под. ред. Л. М. Шипициной. – СПб. : «Речь», 2003. – 144 с.
2. Журавель Т. В. Соціально-педагогічна робота з неповнолітніми в установах пенітенціарної системи / Т. В. Журавель // Соціальна педагогіка : навч. посібник / за заг. ред. О. В. Безпалько; авт. кол. О. В. Безпалько, І. Д. Зверева, Т. Г. Веретенко та ін. – К. : Академвидав, 2013. – 312 с.
3. Інструкція з організації роботи підрозділів кримінальної міліції у справах дітей, № 1176 від 19.12.2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0121-13>
4. Капська А. Й. Соціальна педагогіка : підручник / Капська А. Й., Безпалько О. В., Вайнола Р. Г. ; за ред. А. Й. Капської. – 4-те вид. випр. та доп. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 488 с.
5. Поляновська О. Р. Соціально-педагогічні умови профілактики правопорушень дітей-сиріт молодшого шкільного віку у навчально виховних закладах інтернатного типу: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.05 «Соціальна педагогіка» / О. Р. Поляновська. – Київ, 2012. – 22 с.
6. Теорії і методи соціальної роботи : підруч. для студ. вищих навч. закл. / за ред. Т. В. Семигіної, І. І. Миговича. – К. : Академвидав. – 2005. – 328 с.